
KÖSZÖNTŐ

ÖRDÖG FERENC 70 ÉVES

Kevesen tudják, még kevesebben hiszik, hogy 2003. április 5-én Ördög Ferenc betölti 70. életévét. Meglepő ez mindnyájunk számára, mert az örökké jókedélyű, aktív és fiatalos Ördög tanár úrral kapcsolatban soha nem gondoltunk életkorra, az idő múlására, csak újabbnál újabb terveinek megvalósulására, könyveinek megjelenésére. S milyen könyvek voltak ezek! Hat nyelvész is büszke lehetne teljesítményére, munkássága összességére, s ha ötszáz év múlva magyar nyelvészettel, névtannal akar valaki foglalkozni, biztosan kézbeveszi ezeket a könyveit (vagy az akkor már a digitalizálásnál is modernebb eszközökkel rögzített munkáit). Most tehát köszöntünk, és évszázadokra előre ünnepelünk, amikor talán nem fogják tudni, ki is volt Ördög Ferenc, de hatalmas adatfőltárásait forrásként használják egyetemi hallgatók és tudományos kutatók, akik valamit is tudni akarnak a magyar nevekről. De vajon mi tudjuk-e, hogy kit ünnepelünk? Csöndes szerénysége elhárította az ünnepléseket, a személyével való foglalkozást, s igazi tudóshoz méltóan csak a munka volt számára a lényeg, nem a méltatás. A fiatalabb és a jövő nemzedék számára is be kell mutatnom tehát Ördög Ferencet, a tanárt, a kutatót, a tudóst, az embert.

Gyulajon, egy Tolna megyei kisközségben, földműves szülők gyermekeként született, de árván nőtt föl. Hároméves volt, amikor édesanyját elvesztette, kilenc múlt, mikor édesapja a Don-kanyarban hősi halált halt. Nagyszülei nevelték, nagyanyját édesanyjaként szerette, s még éltek dédszülei is 1950-ig, tehát a hagyományokat, a falusi élet szokásait, nyelvét a legtisztább forrásból meríthette. Egy évet késve anyai nagynénje segítségével került Kaposvárra gimnáziumba, ahol a nyolcosztályos gimnázium első három osztályát végezte. Ezután Dombóváron folytatta tanulmányait, s magyartanárra, Gömör József mellett az Eötvös-kollégista Péczely László volt rá nagy hatással, aki ismerte családi körülményeit, fölismerte tehetségét, s nemcsak tanítványának tekintette, de nyugodtan mondhatni, apja helyett apja volt, és sok segítségben részesítette minden tekintetben. Általa ismerte meg személyesen Kodály Zoltánt, s hatása következtében lelkesedett a magyar népdalokért, népi kultúráért, népnyelvért. 1952-ben tett érettségit az akkor Göögös Ignác, ma pedig Illyés Gyula Gimnáziumban. Jelentkezett a Színművészeti Főiskolára is, de végül a Szegedi Egyetemen a magyartanári szakot vette föl. Nyelvtörténetre Mészöly Gedeon tanította, akinek Ómagyar Mária-siralom magyarázataira máig élénken emlékszik. A nyelvjáráskutatás iránti érdeklődését Nyíri Antal keltette benne föl, a névtan felé pedig Rácz Endre terelgette, aki az akkori diákkörnek tanárelnöke volt. Ördög Ferenc is tagja lett a diákkörnek, majd annak titkárává választották. Diákköri dolgozatként írta meg első nyelvészeti–dialektológiai munkáját Gyulaj nyelvjárásáról, amit később szakdolgozattá fejlesztett. Itt került közelebbi kapcsolatba évfolyamtársával, Domján Júliával, akivel együtt a Nyelvtudományi Tanszék belső munkatársai lettek már hallgató korukban, s a katonaidő letöltése után, 1956-ban össze is házasodtak. 1964-ben született Tamás fiúk, aki egyetemi adjunktus és kutató orvos az Amerikai Egyesült Államokban, s Nevadában él

feleségével és kisfiúkkal együtt, így csak ritkán látogatnak haza szülővárosukba, Nagykanizsára.

Az egyetem elvégzése után, 1956-ban az Ördög-házaspár Nagykanizsán kapott állást az akkor Landler Jenőről, ma pedig Batthány Lajosról, Zala vármegye hajdani főispánhelyetteséről, Magyarország utolsó nemzeti nádoráról elnevezett gimnáziumban. Itt nemcsak olyan jó és jobbra törő kollégák, barátok körébe került, mint Márkus Ferenc, szintén sokoldalú magyartanár, hanem a város és az egész megye közhangulata és vezetése támogatta tudományos munkájában. Elkezdte összegyűjteni szülőfaluja, Gyulaj személynévanyagát, s 1960-ban védte meg egyetemi doktori értekezését *summa cum laude* fokozattal. Ebből részleteket közölt a *Néprajz és Nyelvtudomány* (V–VI. [1962], 79–83), s ugyanebben az évben szakdolgozatának is megjelent egy része egyik vezető nyelvészeti folyóiratunkban (*Nyr.* LXXXVI, 81–4). Ekkor kezdte meg a földrajzi nevek összegyűjtésének szervezését Zala megyében, amelynek eredményeiből először Végh József társszerzőségével mutatott be egy részletet (*MNy.* LX [1964], 277–82), majd ugyanebben az évben megjelent a teljes kötet – hallatlan sikert, őszinte elismerést és széleskörű megbecsülést eredményezve. Ebből nőtt ki azután – elsősorban Ördög Ferenc közismertségének és szervező munkájának eredményeként – a következő, Somogy megyei (Bp., 1974), majd Tolna megyei kötet (Bp., 1981), s az egész országra kiterjedő nagy helynévkutató és -közzétevő munka, amely egy-egy megye vagy járás földrajzi neveit tette hozzáférhetővé már eddig az ország több mint háromnegyed részén. Ezeknek a munkáknak az alapján keletkezett Ördög Ferencnek több elméleti tanulmánya a helynevek különböző problémáiról, amelyekről hazai és nemzetközi tanácskozásokon, konferenciákon tartott előadásokat: A földrajzi nevek változatainak feljegyzéséről (*NyudÉrt.* 70. sz. [1970]. 296–311); Übern die neuren Sammlungsarbeiten der geographischen Namen in Ungarn (*Actes du XIe Congres International des Sciences Onomastiques.* Sofia, [1974]. II, 109–11); A földrajzinév-gyűjtés tapasztalatai és feladatai Dél-Dunántúl megyéiben (A Pécsi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Pécs, [1974]. 1–13); A földrajzi nevek ellenőrzésének alapelvei és menetrendje. (A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve. Bp., [1978]. 30–42); Helynévgyűjtésük mint az onomatodialektológia forrásai (Baranyai Művelődés. 1989. 3. sz. 27–33).

A földrajzi nevek gyűjtésének munkálatai, szervezése, a kiadványok szerkesztése, megjelentetése egész életét kitölthette volna Ördög Ferencnek, de ő nem elégedett meg a kétségtelenül megérdemelt sikerekkel, nem pihent a babérokon. Hatalmas kutatómunkába kezdett a személynevek területén. Már 1969-ben jelezte, hogy két nagy etnikai egység: Göcsej és Hetés teljes személynévanyagának összegyűjtésével foglalkozik (A készülő göcseji és hetési személynévmonográfia elvi és módszertani kérdései. *MNy.* LXV, 184–97), s ugyanebben az évben részletet is közölt kutatásai eredményéből: Mutatvány a készülő göcseji és hetési személynévmonográfia adattári részéből (*Nyr.* XCIII, 265–71). Természetesen a továbbiakban sorozatban jelennek meg tanulmányai ebben a témakörben is: Theoretische und methodische Fragen eines ungarischen regionalen Personennamen-Atlases (*Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes.* I–II. Wien, [1969]. II, 305–12); Gazdát cserélt becézőnevek (*NyudÉrt.* 70. sz. [1970]. 176–82); Adatok a göcseji keresztnévdívat legújabbkori történetéhez (A nagykanizsai Thúry György Múzeum jubileumi évkönyve. Nagykanizsa, [1972]. 296–311); Untersuchungen über die Struktur der

ungarischen Personennamen im süwestlichen Transdanubien (Acta Linguistica. XXIII [1973], 165–200), s még több jelentős előadás és tudományos cikk. Ekkor azonban, 1973-ban megjelent a teljes mű, a hatszáz lapnál is terjedelmesebb monográfia: Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén (Akadémiai K., Bp.), s ez volt az alapja kandidátusi vitájának, amelynek eredményeképpen egyhangú igen szavazattal lett a Magyar Tudományos Akadémia kandidátusa.

Pedagógiai működése nem maradt az órák szabta időhatárok között. 1962-ben indította honismereti (népnyelvkutató) szakkörét, amely először természetesen a földrajzi nevek gyűjtésével foglalkozott, s hat település helyneveit középiskolai tanulók, a szakkör tagjai szolgáltatták Zala megye nagy kötetébe. Ezután a hagyományos paraszti gazdálkodás szakszókincsének emlékeit gyűjtötték össze tizennégy Nagykanizsa környéki községben. A következő téma a személynévkutatás, az állatnévgyűjtés, kismesterségek szakszavainak összegyűjtése lett. A helyszíni, élő gyűjtéseken kívül megismerkedtek a tanulók az adattárak fölhasználásával is: a latinos osztályba járók a római katolikus schematismusokból közel tizenkétezer adatot gyűjtöttek a Történelmi Magyarorszáig kápolna- és templom-patrocíniumaira. Munkáik egy része (a gyűjtők neveinek megemlékezésével) beépült a nagy monográfiákba, más része pedig önálló füzetekben is megjelent (máig is mintát adva például az állatnevek kezdő gyűjtőinek és földolgozóinak). A szakköri munkában szerzett tapasztalatait nem rejtette véka alá Ördög Ferenc. Nyelvjárási anyaggyűjtés a középiskolában és a tanárképző főiskolákon címmel előadást tartott, amelynek szövege meg is jelent (NytudÉrt. 58. sz. [1967]. 378–82). Megszerkesztette a Népnyelvkutatás és iskola című kötetet (MNyTK. 184. sz. Bp., 1988), s megírta benne a Gondolatok a népnyelvkutató szakkörök és speciális kollégiumok további programjához című cikkét (31–2); egyik tanítványa, Hajas Andrea pedig összefoglalta a szakkör negyedszázados (1962 és 1987 közötti) történetét (37–42), szemléletes térképen ábrázolva, hogy hol, milyen típusú gyűjtést végzett első 25 eszetendejében a szakkör. Ördög Ferenc pedig a Névtani Értesítő hasábjain számolt be eredményeiről: A nagykanizsai Landler Jenő Gimnázium pályadíjnyertes dolgozatai a Helikon Ünnepeken. 1964–1981 (NévtÉrt. 7. sz. [1982]. 154–5). Több mint harminc éven keresztül, 1995-ben történt nyugdíjba vonulásáig működött ez az országos hírű szakkör.

Már korábban, 1966 és 1968 között is tanított Ördög Ferenc másodállásban a Pécsi Tanárképző Főiskolának zalaegerszegi kihelyezett tagozatán, 1974-től pedig a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékei hívták meg tanárnak, amit (lakás hiányában) nem tudott elfogadni, de címzetes docensként speciális kollégiumokat tartott a személynevek és helynevek kutatása, vizsgálata témaköreiben. 1998-tól a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén vállalt órákat, s nyugdíjasként állást vállalt a nagykanizsai Városi Könyvtárban, ahol honismereti szakkönyvtáros. 2000 januárjától a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Széchenyi professzori ösztöndíjas egyetemi docense.

Tudományos tevékenysége az országos helynévgyűjtés szervezésében akkor bontakozott ki, amikor Végh József nyugdíjba vonulása után, 1977-ben átvette a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében a munka irányítását, a megjelentetések előkészítését. Több megye és járás helynévanyaga jelent meg sokoldalú segítségével, irányításával, szerkesztésével, közzététele eredményeként. Az említett Zala megye földrajzi nevei (1964) kötetén kívül egyik közzevője volt Somogy (1974) és Vas

megye (1982), majd a közzététel mellett tudományos tanácsadója volt Tolna megye (1981) és Baranya megye (1982), végül szerkesztője és tudományos irányítója Komárom megye (1985); a Keszthelyi járás (1986); Tapolcai járás (1982), Pápai járás (1987), Ajkai járás (1991), Veszprémi járás (2000); Jászberényi járás (1986), Tiszazug (1994); Kapuvári járás (1998); Kiskunfélegyháza és környéke (1997) földrajzi neveit tartalmazó kötetnek.

Közben egyéni kutatómunkája új területet keresett és talált. A Magyar Nyelvészek IV. Nemzetközi Kongresszusán (A készülő XVIII. századi zalai személynévtár családnéveinek nyelvjárástörténeti hasznosításáról. In: A magyar nyelv rétegződése. I–II. Bp., 1988. 729–35), majd a IV. Magyar Névtudományi Konferencián (Zala megye XVIII. századi népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei. 1745–1771. In: Névtudomány és művelődéstörténet. Bp., 1989. 255–9) számolt be új kutatási témájáról. Ennek a fölbecsülhetetlen értékű összeírásnak minden aprólékos adatát hatalmas négy kötetben tette közzé Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771) címmel négy kötetben (Budapest–Zalaegerszeg, 1991, 1992, 1993, 1998.) több mint háromezer lapon, mutatókkal és mellékletekkel, térképekkel. Önmagában is életmű lehetne, monumentális vállalkozás, kimeríthetetlen forrása a névtannak, nyelv- és nyelvjárástörténetnek, településtörténetnek, művelődéstörténetnek. Saját maga is választott belőle egy-egy szempont szerinti földolgozást (Migrációra utaló családnévek Zala megye XVIII. századi népességösszeírásaiban. 1745–1771. In: Nagykanizsa első oklevéltáji emlékének 750. évfordulója alkalmából rendezett helytörténeti-történettudományi konferencia előadásai. Nagykanizsa, 1996. 105–7; Helynevekből keletkezett családnévek *-i* képzővel és anélkül. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Budapest–Miskolc, 1997. 77–83.) A teljes anyag rendszeres földolgozását is tervezi, s remélhetően a közeljövőben meg is valósítja. Jóllehet számtalan más témakörben is végzett közben kutatásokat és tartott előadásokat hazai és nemzetközi fórumokon, nyelvtudományi és névtani konferenciákon, kongresszusokon, közben mindig dolgozott valamely nagyszabású munkáján. Legutóbb szinte véletlenszerűen tudtuk meg, hogy közelesen kész, s most meg már meg is jelent Csánki hatalmas helynévtárának száz éve hiányolt mutatója¹ (Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához. Akadémiai K. Bp., 2002. 957 lap).

A fentiekben láttuk, hogy Ördög Ferenc a monumentális alkotások tudósa. Ugyanakkor számtalan kisebb részterületével is foglalkozott a magyar névtudománynak, amelyek közül – a teljesség igénye nélkül – említek néhányat. Az asszonyok megnevezése a népnyelvben (MNYTK. 140. sz. [1975]. 69–72); a névtudomány műszavai (NévtÉrt. 3. sz. [1980]. 56–8); patikanevek (Név és társadalom. A III. Magyar Névtani Konferencia előadásai. Bp., 1981. 235–9; Pannon Tükör. 2. sz. [1966] 55–8); magyar céhek patrónusválasztásai (Név és névkutatás. Bp., 1985. 20–2); templom- és kápolnatitulusok (NévtÉrt. 14. sz. [1993] 36–45); harangnevek (A magyar művelődés és a kereszténység. Budapest–Szeged, 1998. 1078–84) stb. Mindemellett nem feledkezett meg a kiemelkedő névtani tudományos könyvek ismertetéséről, bemutatásáról sem, és hosszú lenne recenzióinak, bírálatainak bibliográfiai felsorolása, amiről itt terjedelmi okból le kell mondani. Nem hallgathatjuk el azonban azt az áldozatos, de a magyar névtudomány szempontjából nagyon fontos vállalatát, hogy Mikesy Sándor halála után

¹ Erről bővebben I. HEGEDŰS ATTILA írását a 273. oldalon.

évente tájékoztatta a világ névtudományi közvéleményét a magyar névtani szakirodalomról, bibliográfiákat állított össze (1973-tól egyedül, 1987-től Gerstner Károllyal, majd 1992-től Vincze Lászlóval) az Onoma számára a megjelent magyar névtani munkákról. Szerkesztői munkásságáról megint csak a terjedelmi korlátokra hivatkozva nem lehet itt írni. Pedig sokan nem tudják, hogy 1965-től szerkesztette iskolája, a nagykanizsai gimnázium évkönyvét, 1972-től a Zala megyei Pedagógus pályázatok köteteit, tanítványai szárnypróbálgatásnak tekinthető névtani–nyelvjárási füzeteit stb., a helynévtárakkal együtt közel száz kötetet.

Tudományos munkássága mellett a közélettől sem vonult vissza, hanem aktívan részt vett abban. 1965 óta folyamatosan tagja a Magyar Nyelvtudományi Társaság Választmányának. Megalakulása óta Zala megyét képviseli a Pécsi Akadémiai Bizottságban. 1975 óta tagja a Névkutatók Nemzetközi Bizottságának. Országgyűlési képviselő volt 1985 és 1990 között.

1973-ban nyelvjáráskutató és névtani munkásságáért a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csűry Bálint emlékéremmel tüntette ki. 1975-ben sokoldalú munkássága elismeréseként kapta meg az Állami Díj II. fokozatát. 1991-ben a Zala megye által alapított, de a Magyar Nyelvtudományi Társaság megítélése alapján elnyerhető Pais-díj kitüntetettje lett. 1997-ben megválasztották Zala megye díszpolgárának, 2000-ben pedig szülőfalujának – amelytől soha nem szakadt el teljes mértékben –, Gyulajnak a díszpolgára lett.

Ilyen életút és ennyi munka után azt hihetné bárki, hogy békés, nyugodt öregséget kívánunk majd Ördög Ferencnek, de nem ezt tesszük! Továbbra is sok munkát és gazdag eredményeket, hozzá fiatalos lelkesedést, jó egészséget kívánunk már csak abból az önző érdekből is, hogy még több forrást tárjon föl a magyar névkutatók eljövendő nemzedéke számára, hogy még tovább tájékoztassa a világ névtanósait a magyar névtudomány eredményeiről, s nem utolsósorban hogy jó tanácsaival, útmutatásaival segítse kollégáit, tanítványait, követőit!

HAJDÚ MIHÁLY